

LBRIS

We know
books

Monica CERCELESCU

**LIBERTATEA
DE EXPRIMARE
în era turbulențelor**

EVR!KA
PUBLISHING

Cuprins

Prefață (Raluca-Nicoleta Radu)	11
Cuvânt-înainte (Florentin Țuca)	19
INTRODUCERE.....	26
PRIVATIZAREA CENZURII.....	33
• Epoca post-adevăr și reversul luptei pentru combaterea dezinformării	38
• Abolirea cenzurii instituționalizate și aparitia unei cenzuri mutante	47
• O problemă dificilă: delimitarea adevărului de fals	54
• Libertatea de exprimare vs libertatea internetului	58
• Schimbarea modului în care ne raportăm la drept în mediul online	63
• Mărirea și decăderea „epocii de aur” a libertății de exprimare	67
• Noile închisori ale libertății de exprimare ...	70
• Insuficiența legii în fața discursului urii.....	73
• Schimbări aduse de „Directiva copyright”	77
• Roboții, noii judecători ai libertății în mediul online	79
• Tentative de control al internetului prin reglementări	83
• Statele încearcă să-și reia prerogativele	94

CRIZELE, ȘOCURILE ȘI FRICILE	
AFERENTE	102
• Pactul cu diavolul	104
• Principala victimă a crizei pandemice	106
• Instrumentalizarea fricii prin reglementări	111
• Cenzura economică sau deghizată.....	121
ASALTUL DEPLATFORMĂRILOR.....	126
• Fluiditatea termenului.....	128
• Riscurile deplatformării	130
• Nu poți fi obligat să găzduiești opinii nepopulare	132
• În căutarea temeiului legal	134
• Instrumente defensive ale războiului informațional.....	138
• Cazul „Donald Trump”.....	140
• Statul ca autor de mână lungă al cenzurii.....	144
SUPRAREGLEMENTAREA ȘI CONFUZIA LEGISLATIVĂ.....	149
• Dezinformarea. Greu de definit	151
• Mass-media din ziua de azi.....	159
• (In)eficacitatea dispozițiilor constituționale.....	162
• Reglementările penale în urma noilor realități.....	166
• Comunicarea de informații false	166
• Propaganda	175
• Propaganda în favoarea statului totalitar	176
• Propaganda pentru război.....	177

• Verde și pentru informații insuficient verificate.....	178
REVERSUL CORECTITUDINII POLITICE	181
• De la toleranță la extremism	182
• Nouvorba și poliția limbajului	187
• Logomahia sau limbajul ca sursă de abuz de drept.....	190
• Cutiile de rezonanță nu cer decât să intre în acțiune la cel mai mic semnal	191
• De la reglementarea narațiunii corecte politic până la poliția limbajului este un singur pas	194
• Satira, la zid	195
• Reglementări și tentative de reglementare inspirate de corectitudinea politică.....	197
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ	205

conținutului ar fi ca și cum am trata simptomele în timp ce boala este lăsată să se agraveze⁹.

Or, ofensiva îndreptată de state și companiile private împotriva acestui gen de opinii sau idei ar trebui să ne dea de gândit cu privire la viitorul libertăților noastre și în special al libertății de exprimare. Sancționarea satirei e primul semn! Dar, suferim acum repercusiunile unui exces de libertate.

Privatizarea cenzurii

- Epoca post-adevăr și reversul luptei pentru combaterea dezinformării
- Abolirea cenzurii instituționalizate și apariția unei cenzuri mutante
- O problemă dificilă: delimitarea adevărului de fals
- Libertatea de exprimare vs libertatea internetului
- Schimbarea modului în care ne raportăm la drept în mediul online
- Mărirea și decăderea epocii de aur a libertății de exprimare
- Noile închisori ale libertății de exprimare
- Insuficiența legii în fața discursului urii
- Schimbări aduse de directiva copyright
- Roboții, noii judecători ai libertății în mediul online
- Tentative de control al internetului prin reglementări
- Statele încearcă să-și reia prerogativele

Privatizarea cenzurii¹⁰

„Ironia este că moartea cenzurii ne-a dus la politica post adevăr”, spune Ivan Krastev¹¹,

¹⁰ Acest capitol are la bază o serie de idei ale autorului, care se regăsesc în mai multe materiale publicate în 2019. Acestea au fost reanalizate, reeditate, adnotate la zi în privința conținutului și pot fi accesate aici: <https://www.universuljuridic.ro/protectia-libertatii-de-exprimare-in-contextul-efort-urilor-stator-de-combate-a-continului-ilegal-si-daunator-pe-internet/> și aici: <https://www.juridice.ro/628769/dezinfor-marea-in-epoca-post-adevar-poate-fi-reglementata-lupta-impotriva-dezinformarii.html>.

¹¹ Ivan Krastev, *Viitoruri ale majorității*, eseu inclus în volumul colectiv *Marea regresie. De ce trăim un moment istoric*, Ed. Art, București, 2017, p. 112.

⁹ European Parliament, „The fight against disinformation and the right to freedom of expression” („Lupta împotriva dezinformării și dreptul asupra libertății de expresie”), p. 78.

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/695445/IPOL_STU\(2021\)695445_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/695445/IPOL_STU(2021)695445_EN.pdf), accesat la 17.04.2022.

sesizând un efect paradoxal al răspândirii democrației în lumea occidentală, care constă într-o creștere dramatică a neîncrederii publice în instituții, dar și „o *insurgență ce ia forma unei revolte a democrației împotriva liberalismului*”. Transformarea opiniei publice vestice dintr-o forță revoluționară într-una reacționară explică ascensiunea partidelor populiste de dreapta în Europa și victoria lui Donald Trump în SUA¹².

Desigur, Krastev se referă la cenzura instituționalizată și la filtrul editorului în mass-media tradițională, care era mai strict cu respectarea deontologiei jurnaliștilor. Însă, ascensiunea internetului, care s-a vrut un „paradis” al libertății de exprimare, a dus la o explozie de conținut informațional dăunător, de proastă calitate care nu a mai putut fi controlat. Acest conținut, rezultat al unui exces de libertate, care constă în special în dezinformare și manifestări de ură exacerbate, s-a întors până la urmă împotriva libertății de exprimare, atât prin suprareacția categoriilor minoritare agresate, cât și prin lupta declanșată de autoritățile europene și state împotriva acestui tip de discurs.

Alan Dershowitz, avocat și profesor de drept la Harvard observă că Donald Trump însuși este responsabil pentru stimularea unei reacții exagerate de cenzură, întrucât a împins prea departe limitele libertății de exprimare, prin discursurile sale incitatoare la ură dinaintea atacului de la Capitol Hill¹³.

¹² *Idem*, p. 113.

¹³ Alan Dershowitz, *The Case Against Censorship*, Ed. Hot Books, 2021, p. 4.

Este evident că acest haos informațional a dus la disoluția autorității și polarizarea politică și socială prin propagarea dezinformărilor, a conspirațiilor și a discursului urii. Mai mult decât atât, informația disponibilă angro în toate mediile de informare în masă a fost dată pe mâna algoritmilor pentru a o raporta, judeca și distribui, deci de a o cenzura în funcție de interesele private ale multinaționalelor din mediul online, interese care nu rareori corespund și unor grupări politice în ascensiune. Această informație din mediul online, scăpată de sub controlul judiciar a ajuns să fie folosită în scopul influențelor politice populiste mai ales, și al deturnării alegerilor libere.

Punctul de plecare al ofensivei Uniunii Europene împotriva dezinformării în mediul online și a discursului urii a fost scandalul mondial Cambridge Analytica, din 2018, care a pus în agenda publică problema manipulării opiniei publice și influențarea alegerilor prin folosirea datelor personale ale utilizatorilor deținute de marile companii din mediul online.

După acest moment, Uniunea Europeană și-a intensificat eforturile pentru combaterea dezinformării, a discursului urii și pentru a tempera efectele unei libertăți de exprimare duse la extrem în mediul online. Însă, se pare că autoritățile europene s-au văzut depășite în privința mijloacelor prin care pot stopa acest fenomen, așa că au încercat să apeleze la ajutorul marilor companii private ale internetului. Acest ajutor s-a dovedit a fi un „dar al grecilor” sau un „cal troian”, care, pentru libertatea de exprimare, acționează asemenea virusului informatic care îi poartă numele.

Facebook, YouTube, Twitter și alții au răspuns imediat pozitiv, oferindu-se să șteargă de pe platformele lor, cu ajutorul algoritmilor, atât conținutul ilegal, care contravine reglementărilor europene și legilor naționale, cât și conținutul dăunător, la care legea nu ajunge.

Fără să realizeze consecințele decât prea târziu, Comisia Europeană a operat un transfer de putere de la autoritatea judecătorească la companiile private din mediul online, la început prin recomandări, dar mai nou, chiar prin acte normative, în contextul crizei pandemice și a războiului din Ucraina. Cu voie de la Comisie, platformele s-au autoreglementat iar politicile proprii au dobândit putere de lege în mediul online.

Este adevărat că acestea răspund pentru conținutul postat pe platformele lor¹⁴, însă cu timpul lucrurile au evoluat către o cenzură similară celei instituționale, dar privatizată, întrucât companiile private din mediul online s-au substituit puterii judecătorești în evaluarea caracterului fals sau adevărat, ilegal sau doar dăunător al informațiilor apărute în mediul online.

În 2018, CEO-ul Facebook, Mark Zuckerberg, spunea că un organism independent asemănător cu „un fel de Curte Supremă” ar putea rezolva unele dintre problemele de conținut ale platformei de social media. Părea o simplă fantezie, însă un an mai târziu, într-o dimineață din mai 2019, patruzeci și trei de avocați, cadre universitare și experți în media s-au adunat în subsolul hotelului

¹⁴ CtEDO, Marea Cameră, Decizia din 16 iunie 2015 în cauza Delfi AS c. Estoniei.

NoMad New York pentru o întâlnire privată. Compania Facebook a convocat grupul de experți pentru a discuta despre consiliul de supraveghere, „*un fel de Curte Supremă privată pentru a ajuta la guvernarea discursului pe platformele sale*”¹⁵.

Kate Klonick, jurnalist, avocat și profesor de dreptul internetului, care s-a aflat printre participanții la întrunire, povestește din culisele acesteia, arătând că, la început, nici Facebook nu știa cum ar trebui să funcționeze această Curte. Au fost mai multe ateliere în care s-a discutat acest lucru și s-au analizat diverse spețe. Facebook sperase ca prin intermediul atelierelor să facă un sondaj de opinie printre experți, dar rezultatele au fost mai contradictorii decât le anticipase. De exemplu, a fost proiectată o imagine a unei femei zâmbitoare, cu un balon de gândire ca în caricaturi, în care scria „*Ucide toți bărbații*”. Facebook eliminase postarea pentru încălcarea regulilor sale privind discursul instigator la ură, care interzic atacurile bazate pe „*sex, identitate de gen*”, însă participanții la întâlnire au obiectat, spunând că ar trebui făcute excepții pentru satiră și umor. În ianuarie 2021, Consiliul de supraveghere se pronunțase cu privire la prima listă de cazuri, care a tratat, printre alte subiecte, glorificarea naziștilor și dezinformarea despre pandemia de coronavirus și a rămas ca în următoarele câteva luni, să decidă dacă Donald Trump ar trebui să fie interzis pentru totdeauna pe

¹⁵ Kate Klonick, The New Yorker, 12.02.2021, Inside the Making of Facebook's Supreme Court, <https://www.newyorker.com/tech/annals-of-technology/inside-the-making-of-facebook-supreme-court>, accesat la 16.03.2022.

platformă pentru rolul său în incitarea la insurecția de la Capitol Hill, de pe 6 ianuarie 2021.

Kate Klonick a mai scris că Nathaniel Persily, profesor de drept la Stanford i-a spus că: „Modul în care consiliul ia în considerare problemele și acțiunile în acest caz va avea implicații dramatice pentru viitorul consiliului și, poate, pentru libertatea de exprimare online în general”. La fel, și Tim Wu, profesor de drept la Universitatea Columbia, i-ar fi spus: „Dacă consiliul se aseamănă cu oamenii invitați la New York, nu m-aș mira dacă ar scăpa de sub control și ar deveni propria sa fiară care a încercat să schimbe lumea”¹⁶.

↳ Epoca post-adevăr și reversul luptei pentru combaterea dezinformării

Dezinformarea a existat dintotdeauna, sub diferite forme. Însă, abia în ultimii ani s-a pus pentru prima oară și în mod public problema organizării luptei împotriva acesteia la nivel european. Autoritățile naționale ale statelor și cele europene au început să elaboreze rapoarte, comunicări și propuneri de reglementare, care au fost supuse dezbaterilor publice în cadrul Uniunii Europene. În plan global, în foarte multe țări au fost luate măsuri pentru combaterea dezinformării. Momentul mobilizării generale a coincis cu dezvăluirile din scandalul Cambridge Analytica, din 2018, care a scos la iveală cum platformele de socializare au trimis conținut cu caracter de dezinformare către

¹⁶ Ibidem.

utilizatori identificați prin accesarea și utilizarea neautorizată a datelor cu caracter personal, scopul final fiind influențarea rezultatelor alegerilor din SUA și a votului pentru Brexit.

Prin intermediul noilor mijloace de comunicare online, fenomenul dezinformării s-a generalizat și a devenit evident că pune în pericol grav și iminent democrația și statul de drept.

Dezinformarea a trecut de la a fi apanajul unor servicii oculte din domeniul intelligence, militar sau politic la a fi la îndemâna oricărei persoane care are un calculator sau un device mobil și are intenția de a induce publicul în eroare, dar mai ales a armatelor de troli, care practică dezinformarea în mod organizat.

Se spune că: „O minciună repetată de o mie de ori rămâne minciună. O minciună repetată de un milion de ori devine adevăr”¹⁷. Or, în zilele noastre, prin intermediul tehnologiei, minciunile pot fi repetate de milioane de ori, astfel încât riscurile de distorsionare a opiniei publice sunt infinit mai mari decât în trecut.

Ce se poate face în acest context, astfel încât să nu devenim „fraierii informațional”¹⁸ ai unor interese oculte, financiare, politice sau de altă natură? Ar mai putea legea să stăpânească acest fenomen? Pot giganții internetului – Google, Facebook, Twitter, You Tube etc. – să anihileze rețelele de dezinformare, tot mai evolute? Pot statele sau

¹⁷ Citat atribuit criminalului nazist Goebbels.

¹⁸ George Akerlof, Robert J. Shiller, *La pescuit de fraieri. Economia manipulării și a înșelăciunii*, Ed. Publica, București, 2016.

societatea civilă să realizeze o educare a publicului astfel încât să recunoască dezinformarea, începând cu tinerii, în școli și mediile lor?

În acest context, devin esențiale cunoașterea posibilităților de combatere a dezinformării, a măsurilor care ar putea fi luate la nivel de masă și a posibilităților de abordare legală a luptei împotriva dezinformării.

E clar că doar o mobilizare generală, în toate aceste direcții ar putea frâna întrucâtva, dar nu ar putea stăvili, acest fenomen. Însă o astfel de mobilizare generală ar putea căpăta tente extremiste și ar putea avea efect de bumerang, astfel încât din fraieri informaționali ai unora să ne transformăm în idioții utili ai altora.

Dezinformarea riscă să deturneze iremediabil procesele electorale în favoarea populiștilor, apetitul pentru lideri autoritari fiind într-o creștere evidentă în contextul amenințărilor tot mai frecvente, care generează frica. În luna decembrie 2018, după mai multe comunicări și rapoarte ale Comisiei europene asupra fenomenului dezinformării, aceasta a făcut public un plan de acțiune pentru combaterea dezinformării¹⁹, în perspectiva viitoarelor alegeri europarlamentare. Acest plan de acțiune presupune desigur și colaborarea statelor membre.

¹⁹ Comisia Europeană, Comunicare comună către Parlamentul European, Consiliul European, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor- Plan de acțiune împotriva dezinformării, 5 decembrie 2018, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?qid=1547476841326&uri=CELEX:52018JC0036>, accesat la 16.04.2022.

Nu sunt încă mulți adepți ai unei legi speciale împotriva dezinformării, pentru că aceasta ar putea fi folosită de autorități pentru a limita libertatea de exprimare. Cel puțin mass-media a avut o opoziție constantă față de orice tentativă de a reglementa dezinformarea, în ideea că un astfel de demers ar reprezenta o oportunitate pentru autorități de a „pune botniță” jurnaliștilor incozi.

Prin instituirea rețelei de verificatori de informații, Uniunea Europeană riscă să autorizeze „ministere ale adevărului”. Depinde câtă autoritate li se dă! Dacă puterile lor se vor limita doar la dezvăluirea argumentată a informațiilor false și la educația publicului, atunci mai putem avea speranță.

În iunie 2020, Comisia Europeană a anunțat că va crea centre naționale de verificare a informațiilor, lansând o cerere de oferte în valoare de nouă milioane de euro, în lupta contra dezinformării. Tot atunci, a lansat *Observatorul european al mass-mediei digitale (European Digital Media Observatory – EDMO)* cu scopul de a sprijini crearea unei comunități transfrontaliere și multidisciplinare de verificatori de fapte independenți, din care fac parte verificatori de informații, cercetători din mediul academic și alte părți interesate relevante.

Chiar Comisia Europeană recunoaște că actuala criză provocată de pandemia de COVID-19 a arătat că există riscul de utilizare a unora dintre măsurile menite să rezolve problema „infodemiei” ca pretext de subminare a drepturilor și libertăților fundamentale sau că se poate abuza de aceste